

Risale-i Nur'da tefekkür

Bediüzzaman'ın gözünde, bütün varlık âlemi bir tefekkür levhasıdır. Şuur sahibi varlıkların yaratılışından maksat da, tefekkür vazifesinin yerine getirilmesidir. Âlemi iki daire ve iki levha şeklinde mütalâa eden Bediüzzaman, bunları şu şekilde sıralar:

“Biri, gayet muhteşem, muntazam bir daire-i rububiyet ve gayet musannâ, murassâ bir levha-i san’at. Diğeri, gayet münevver, müzehher bir daire-i ubudiyet ve gayet vâsi, câmi bir levha-i tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve iman.”

Bu levhalardan san’at levhası, yani rububiyet dairesinin izhar ettiği nihayetsiz tezyinat, buna paralel olarak, nihayetsiz bir tefekkür vazifesini gerektirmektedir ki, sadece insan ve cinlerin değil, sayısız melek cinslerinin ve ruhanî varlıkların yaratılışı da bu sırdan ileri gelmektedir. Ancak bütün varlıklar arasında, sahip olduğu kabiliyetler itibarıyla insanın misilsiz bir yeri vardır. Çünkü tefekkürün gayesi, eserdeki harikulâdelikleri müşahade etmek, onları tek tek tartmak, bu eserlerden Saniin cemaline, kemaline, azametine, celâline ve sair kudsî sıfatlarına intikal ederek Onu tanımak, Ona hayranlık ve muhabbet duymak ve Onun huzuruna çıkıp iltifatına mazhar olmaya bir iştiağ duymaktır. “Bu vazifeyi ifa edecek, insandır. Çünkü insan, gerçi cahil, zulmetli bir şeydir, ama öyle bir istidadı vardır ki, âleme bir enmuzeç ve bir nümune olmaya liyakati vardır. Hem o insanda öyle bir emanet vedia bırakılmıştır ki, onunla gizli defineyi bulur, açar. Hem o insandaki kuvvetler tahdit edilmeyerek mutlak bırakılmıştır. Buna binaen, küllî bir nevi şuur sahibi olur ki, Sultan-ı Ezelin azamet ve haşmetinin şaşaasını idrak ediyor.”

“İnsanda vedia bırakılan emaneti,” Bediüzzaman, eserlerinin başka yerlerinde “ene” olarak açıklar ve insanın bu emanet vasıtasıyla Yaratıcısının sıfât ve şuuratını anlayabildiğini söyler. Yine bu emanet, insanın meleklerle üstün kılınmasını netice vermiştir. Diğer yandan, “Rahmâniyetin cilveleriyle nimetlenen” bir nefis, meleklerle üstünlük sebebidir. “Hususan rızıkta zevk cihetiyle [insan] pek çok Esmâ-i Hüsnâyı anlar. Halbuki melekler onları o zevkle bilemezler.”

İşte, diğer bütün yaratıklardan üstün kabiliyetlerle donatılmış olarak bu âleme gönderilen insan, âdetâ bir sanatkârın güzide eserleriyle donatılmış bir sergiye çağırılan seçkin bir davetli gibi, kâinatı baştan başa fikren dolaşacak, karşısındaki her eseri inceleyecek, ondaki sanat inceliklerini çözecek, bütün varlıkların tek tek ve hep beraber şahitliklerini dinleyecek, onların ibadet ve tesbihatlarını anlayacak ve tıpkı birliği adına tek mil veren bir komutan gibi, kendisine teshir edilmiş varlıkların ibadet ve tahiyatlarını, onlar adına dergâh-ı İlâhîye takdim edecektir. Bütün bunlar, ancak yoğun ve sürekli bir tefekkür faaliyetinin sonunda gerçekleşecek işlerdir. İnsanlar ve cinlerin, ancak Allah’a ibadet etmek gibi bir gaye için yaratıldıkları, âyet-i kerimede beyan edilmiştir. Ancak bu ibadet, ruhsuz ve şekilden ibaret bir merasim değildir; kendisine kulluk edileni tanımak suretiyle Ona iman etmeyi, Onun marifetini ve bu marifet içindeki

nihayetsiz muhabbeti gerektirmekte ve yaratılışın en yüce gayesi olarak önümüze koymaktadır. Risale-i Nur, en önemli esası olan tefekkür yoluyla bu neticeye varmak ister. Bu tefekkürün sonucu, sadece Allah'ın varlık ve birliğini teslim eden teorik bir bilgi derecesinde kalmaz, insan hayatının bütün safhalarına nüfuz eden bir "huzuru," yani, Allah'ın varlık ve birliğini ve esmâ ve sıfâtını her yerde, herşeyde, her hadisede bulmayı, bilmeyi, hissetmeyi ve bu şuur içinde yaşamayı hedef alır:

"[Risale-i Nur'un tefekkür yolu] mevcudatı kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına istihdam edip Esmâ-i Hüsnâsının mazhariyet ve aynadarlık vazifesinde istimal ederek, mânâ-yı harfî nazarıyla onlara bakıp, mutlak gafletten kurtulup huzur-u daimîye girmektir, herşeyde Cenab-ı Hakka bir yol bulmaktır."

Bir başka yerde ise, Bediüzzaman, bu nevi huzurun tahkikî iman kuvvetiyle ve marifetullahı netice veren masnuattaki imanî tefekkürle kazanılacağını belirtir.

Tefekkür neveleri

Risale-i Nur tefekkürü, (1) âfâkî, (2) enfüsî olmak üzere iki esas üzerinde hareket eder. Bunlardan birincisinde icmal, ikincisinde tafsil esas tutulmuştur.

— Âfâkî tefekkür —

Kâinattan Yaratıcısını soran bir gezginin gözlemlerini içine alan Âyetü'l-Kübrâ, Risale-i Nur'daki âfâkî tefekkürün zengin örnekleriyle doludur. Bu risalede kâinat, bütün varlıklarıyla, görünen ve görünmeyen âlemleriyle incelenmekte ve Kâinat Yaratıcısının varlık ve birliğine dair şahitliği, otuz üç ayrı mertebede dile getirilmektedir. Eserin birinci bölümünde vücub-u vücudun ispatı birinci plânda, tevhid konusu buna tâbi durumdadır. İkinci bölüm ise, kâinatı bir bütün olarak çeşitli açılardan ele alır ve tevhid konusuna ağırlık verir. Âyetü'l-Kübrâ'da geniş bir ölçekte takip edilen bu usul, Risale-i Nur'un genel yaklaşımını temsil etmektedir. Bu usulü, "bir varlıkta veya bir hadisede gözlenen bir durumu, kâinattaki benzerleriyle birlikte dikkate almak ve hadiseye kâinat kadar geniş bir bakış açısından yaklaşmak" şeklinde özetleyebiliriz. Âfâkî tefekkürdeki "icmal" ile kastedilen de bu olsa gerektir. Böylelikle, kesret dairelerinin fikri dağıtması önlenmekte ve kâinatta gözlediğimiz her bir varlık yahut her bir hadise, âdetâ kâinat kuvvetinde bir marifetullah burhanı yahut huzur vesilesi haline gelmektedir.

Bu hakikati, Bediüzzaman, İkinci Şuanın başında, "Tevhid ve vahdette cemal-i İlâhî ve kemal-i Rabbanî tezahür eder" ifadesiyle dile getirmekte ve bunun örneklerini sıralamaktadır.

Bediüzzaman, Dördüncü Şuada da aynı yolu takip eder ve yeryüzünü âdetâ bir küçük bahçe gibi hayalin önüne getirir. Ve bu bahçede bütün yavruların birden anne sütüyle beslenmelerinde rahîmiyetin güzelliğini, bütün canlıların birden rızıklandırılmalarında Rahmâniyetin güzelliğini, bütün varlıkların birden hikmetli bir şekilde yaratılışlarında hakîmiyetin güzelliğini, bütün varlıkların yaratılışlarında hükmeden tenasüpte adaletin güzelliğini, bütün varlıkların hayatlarını koruyup devam ettirecek cihazlarla donatılmış olarak yaratılışlarında hafîziyetin güzelliğini, bütün canlıların birden kendilerine lâyük ikramlara mazhar oluşturma kerîmiyetin güzelliğini seyrederek. Gerçi bunlar "hayalî bir gözle" görülen manzaralardır; ancak hayal değil, hakikatin ta kendisidir. Çünkü anlatılanlar, etrafımızda her an cereyan eden hadiselerdir-biz görsek de, görmesek de. Ne var ki, organik gözler bu manzarayı kuşatmakta yetersiz kaldığı için, tablonun geri kalan kısmı, ancak hayal gücünün yardımıyla ve tefekkür vasıtasıyla tamamlanabilmektedir.

Bu bakış açısı yakalandıktan sonra, bir eserde bütün eserler, bir fiilde bütün fiiller, bir isimde bütün isimler görülür. Ve bir varlıkta bir ismin tecellîsinin müşahedesi, kâinatta tecellî eden bütün isimlerin Müsemmasına fikri intikal ettirir. Bundan sonra tek bir varlık, hattâ tek bir zerre dahi bütün kâinatın fonksiyonunu görebilir. Çünkü o zerre, tek başına, Cenab-ı Hakkı zâtıyla ve sıfatlarıyla ispat etmekte ve tanıtmaktadır.

— Enfüsî tefekkür —

Benzer bir durum, enfüsî tefekkürde de bahis konusudur. Enaniyet ve nefis gibi, genellikle manevî gelişmenin engelleri olarak görülen unsurlar, Risale-i Nur'da marifetullahın en önemli araçları olarak karşımıza çıkar. Bir defa, benlik

duygusunun bu konuda yerine getirdiği fonksiyonu başka hiçbir şeyle telâfi etmek mümkün değildir. Çünkü tanımakla mükellef olduğumuz Yaratıcının sıfatları mutlak, sınırsız ve benzersizdir. Eğer ene'nin "Ben nasıl bu evi yaptıysam Allah da kâinatı yaptı" şeklindeki ilkel bir kıyasla başlayıp, git gide mücerret düşüncenin en yüksek mertebelerine kadar varan bir silsileyle sonuçlanan benzetmeleri olmasa, kudreti her şeyi kuşatan ve dilediğini dilediği gibi yapan bir Yaratıcının ne sıfatları, ne de eserleri ve tecellîleri hakkında bir tefekkür imkânımız kalmazdı. Nitekim Kur'ân ve hadis de Kâinat Yaratıcısının sıfât ve şuuratını bize bu yolla tanıtır. Meselâ âyet-i kerimde, Allah'ın şirke müsaade etmeyişi, "kendi nefsimizden bir örnek verilmek" suretiyle ve "Siz kendi kölelerinizin malınızda size ortak ve sizinle eşit olmasına razı olurmusunuz?" şeklinde bir benzetme ile anlatılmaktadır. Burada, hakimiyetin rakip kabul etmeyişi, insanın zahirî ve nisbî malikiyet ve hakimiyetinden örnek verilmek suretiyle dile getirilmiştir.

Enaniyet gibi, nefis de, insanın elinde önemli bir marifetullah vesilesidir; hattâ, yukarıda da gördüğümüz gibi, mazhar olduğu tecelliyat itibarıyla, meleklerle bir rûçhaniyet sebebidir. Bediüzzaman bu konuda Sahabenin yaşayış tarzını kendisine örnek alır ve nefsi öldürmek veya tesirsiz hale getirmek yerine, kalbin kumandasında bir asker olarak istihdam etmek ve kendisine mahsus ibadetine sevk etmek yolunu seçer.

İnsanın tıpkı diğer varlıklar gibi ilâhî isimlere bir ayna teşkil etmesi ve noksan sıfatlarıyla Yaratıcının münezzehten sıfatlarına aynadarlık etmesi gibi iki özelliği daha bu hususlara eklendiğinde, enfüsî tefekkürün üç cephesi açıklığa kavuşur. Nitekim acz ve fakr esasları, insanın noksan sıfatları olarak Risale-i Nur tefekkürünün temellerini oluşturmaktadır. Ve bu esaslar, enaniyet ve nefis cihetinden gelebilecek tehlikelere karşı bir sigorta fonksiyonunu görmektedir:

"Evet, şu tarik daha kısadır. Çünkü dört hatvedir. Acz, elini nefisten çekse, doğrudan doğruya Kadîr-i Zülcelâle verir. ... Hem şu tarik daha eslemidir. Çünkü nefsin şatahat ve bâlâpervâzâne dâvâları bulunmaz. Çünkü acz ve fakr ve kusurdan başka nefsinde bulmuyor ki, haddinden fazla geçsin."

Bediüzzaman, enfüsî tefekkürde tafsil tarafı olduğu gibi, bu yolun âfâkî tefekküre nisbetle çok daha kesin ve kestirme bir yol olduğu görüşündedir. Hattâ, âfâkî tefekkürde varılan neticenin kesinliğini ilmelyakîn mertebesi ile tarif ederken, enfüsî tefekkürde hakkalyakîn mertebesinde söz etmektedir. Nitekim, bir âfâkî tefekkür âbidesi teşkil eden Âyetü'l-Kübrâ'nın Arapça bir özeti mahiyetindeki Hülâsatü'l-Hülâsa'ya, daha sonra "mahiyet-i insaniyenin şehadeti" ile ilgili bir bölüm ilâve eden Müellif, Emirdağ mektuplarından birinde, bu ilâvenin gerekçesini şu şekilde açıklar:

"Evet, ben Hülâsatü'l-Hülâsa'yı okuduğum zaman, koca kâinat, nazarımda bir halka-i zikir oluyor. Fakat her nev'in lisani çok geniş olmasından, fikir yoluyla sıfât ve esmâ-i ilâhiyeyi ilmelyakîn ile iz'an etmek için akıl çok çabalyor, sonra tam görür. Hakikat-i insaniyeye baktığı vakit, o câmi mikyasta, o küçük haritacıkta, o doğru nümunecikte, o hassas mizancıkta, o enaniyet hassasiyetinde öyle kat'î ve şuhudî ve iz'anî bir vicdan, bir itminan, bir iman ile o sıfât ve esmâyı tasdik eder."

Bahsin devamında, enfüsî tefekkürün hakkalyakîn derecesinde ve her türlü şüphe ve vesveseden uzak bir iman mertebesine ulaşma vesilesi olduğu belirtilmektedir